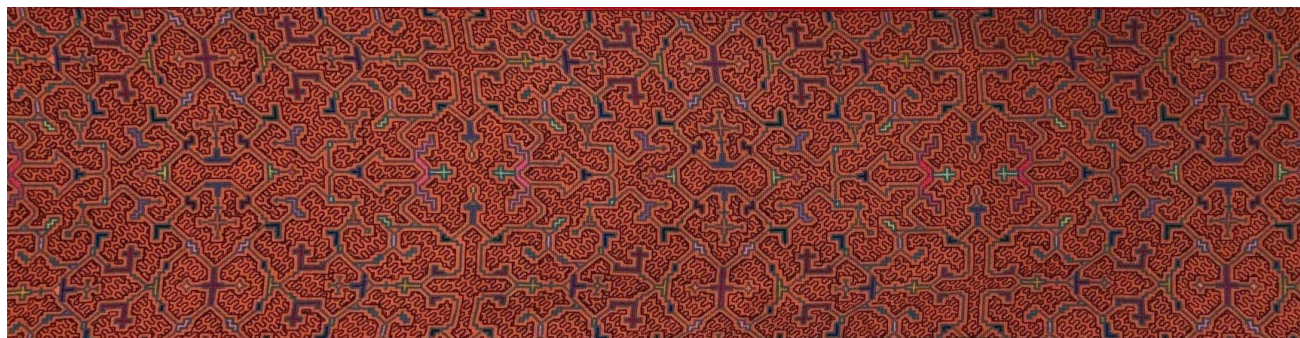

LUNDS
UNIVERSITET

La conexión con las plantas – Kontakten med växterna

- en studie som utforskar rhizomatiska dimensioner av amazoniska helandepraktiker

Ada Myrgren

Sank02 - VT-2020

Handledare: Christer Lindberg

Avdelningen för socialantropologi, Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Abstract

The study investigates the design of kené, a geometrical pattern originated in the culture of Shipibo, in relation to Gilles Deleuze and Félix Guattaris' philosophical term rhizome. Kené is, besides the nowadays more influential part of the Shipibo material culture of handicraft, historically connected to healing practices which includes the hallucinogenic brew ayahuasca. The thesis is an autoethnography, which incorporates the author and the process of crafting the thesis as a part of the study's result. The material is based on field studies which took place on different settings in the peruvian Amazone in September to November of 2019. The thesis aims to broaden the understanding of the practices surrounding kené through presenting them in a rhizomatic perspective.

Nyckelord: socialantropologi, kené, ayahuasca, rhizom, shipibo
Antal ord: 10 5010

Innehållsförteckning

Förord	4
1. Inledning	6
2. Syfte	7
<i>Problemformulering</i>	8
3. Teoretiskt ramverk	8
Teori och begrepp	8
'A thousand plataues'	8
Trädstruktur och rhizom	9
Multipliciteter	10
Blivande	10
Spårning och kartläggning	11
Arrangemang	11
Flyktlinjer	12
<i>Tidigare forskning</i>	12
4. Material och metod	13
<i>Metod</i>	13
Informanter	15
<i>Material</i>	16
Intervjuer	16
<i>Flerfältstudie</i>	17
Autoetnografi	19
<i>Utformning</i>	19
<i>Bakgrund</i>	21
Shipibo	21
Ayahuasca	21
5. Kené	22
6. Materialisering av kené	28
7. Kené; visioner av ayahuasca	29
8. Ayahuasca	31
9. Visioner av ayahuasca – kontakten med växterna	32
10. Icaros – en transformatorisk kraft?	34
11. Konceptuella separeringar	36
12. Sammanfattning	39

Förord

Jag vill tacka Lisa, Jörgen och Lennart, ayahuasca-centret 'La Luna del Amazonas' samt Gilles Deleuze, Félix Guattari samt bidragit till att möjliggöra denna uppsats, och för de insikter som dess process i sin tur skänkt mig personligen.

Del ett

- Uppsatsens blivande; förarbete och utformning

1. Inledning

Jag är rhizom. Jag är ändlösa kopplingar mellan semiotiska länkar som sprider sig. Jag är en dimension i rörelse. Jag har varken början eller slut men alltid en mitt där det växer och spiller över. Det är där det som kallas ”jag” menas finnas – men jag är inte en konstitutionell konsekvent helhet. Nej - jag är linjer som sammanlänkas och hålls ihop av det yttre ögat som definierar mig. Jag är en multiplicitet, ett centrum av ett ögonblicks nätverk för relationer med miljardtals fenomen, saker, känslor, ideér, kunskaper. Jag är multipla multipliciteter som bara blir fler för varje sekund som passerar. Jag är inte jag – jag blir. *Jag är blivande* (Deleuze & Guattari, 9-10, 25).

Iquitos, staden omringad av djungel och endast nåbar via flyg och båt, är fylld av excentriker, magi och kultur. På gatorna säljs majestätiska smycken av galaxlika stenar med handflätad makramé, medicinska växter, vackert broderade tyger, utsmyckade jaguarskallar och andra organiska djungelfunna material. Många, både säljare och flanörer, har en koppling till den mytomspunna magiska drycken *ayahuasca*. Den är magneten som intensifierat den stora djungelstadens turiststatus. Hela platsen, på grund av sin diversitet, sin ockultism och det återkommande heliggörandet av naturen och det naturliga, väcker hos mig den där latent inneboende förvirringen kring mänsklighetens relation till naturen. Var går gränsen mellan människa och natur? Finns det ens en sådan? Kan naturen vara *övernaturlig*? Betyder det i så fall att vi också är det?

Här i staden, känd som ”Amazonas peruanska huvudstad”, är motsättningarna och dess intrikata sammanvävnad tydliga; naturens excellens, skönhet och bot är nämligen också de ekonomiska intressenas möjlighet till framgång. Iquitos är ett kaotiskt handelscentrum med ett mischmasch av turism, kommersialism, djungelliv och mänskligt skapande, genomsyrat av naturens mystik.

Det är över trettio grader varmt och jag sitter på den populära restaurangen ’Dawn of the Amazone’ på boulevarden; turistgatan med utsikt över Amazonas grönska. Jag tar en sipp av min acaí-smoothie och får syn på det slående vackra röda tyget som hänger över räcket som skiljer restaurangen från gatan. Jag kan urskilja fler tyg därframme och tappar nästan hakan. Ett rött, ett turkost och ett orange tyg, alla tre med mönster konstruerat av svarta och blåa

streck som fångar varje litet utrymme av min uppmärksamhet. ”Det är icaros” säger kvinnan som säljer dem. En kvinna med en till synes väldigt obekväm blus kommer fram till mig. Hon heter Lisa och är den som stygn för stygn skapat kreationerna. Hennes blus är grön, i o-stretchig bomull och med en röd volang över bysten – precis samma klädsel som de andra kvinnorna som sitter utspridda längs boulevarden och säljer och tillverkar brodyrer, har på sig. Jag förstår inte helt; *icaros* är ju sångerna som shamanerna sjunger under ceremonierna. ”Icaros” säger hon igen och pekar på tyget. En annan ’gringo’¹ som sitter vid bordet bredvid inflikar: ”det är den visuella formen för icarosen som sjungs under ceremonierna”. Icaros vars visuella skepnad enligt shipibo-folket, som Lisa tillhör, kallas *kené*. ”*Visiones de ayahuasca*”², förtydligar Lisa.

2. Syfte

Uppsatsen har landat i en kartläggande sammansmältning av *kené*, rhizom och mina egna upplevelser i Amazonas. Eller mer precist kan arbetet beskrivas som *ett utforskande av rhizomen som jag och kené formar*.

Syftet med studien är att undersöka *kené* från ett rhizomatiskt perspektiv, samt att utforska rhizomen från *kené*s andliga perspektiv. Vad säger dessa begrepp vart och ett för sig? Vad har de för likheter och skillnader? Framförallt, vad kan vi lära oss av att använda dessa begrepp jämsides?

Studien eftersträvar att bredda förståelsen för de traditionella och moderna praktiker som omger *kené* och Amazonas *ayahuasca*-utövande. Men det är också ett försök att på ett djupare plan förstå andlighet, filosofi och var de möts. Uppsatsen blir ett utforskande av *kené* med rhizomens begreppsvärld som medel, med en förhoppning att förståelsen av de två domänerna kan stärka varandra.

¹ Slang för västerlänning, främst från USA i Perú

² Visioner av *ayahuasca*

Uppsatsens utformning, smått inspirerad av 'A thousand plataues', önskar att ge läsaren en djupare förståelse av Deleuze Guattaris rhizom och därmed möjliggöra ett annat perspektiv av materialet som framställs.

Problemformulering

Problemformuleringen är ett försök att komma närmare kené genom att använda filosofins språk som verktyg. Kan filosofiska teoretiska begrepp hjälpa oss att förstå andliga företeelser?

Forskningsfråga

Hur kan vi, med hjälp av rhizom-begreppet, förstå kené?

Frågeställningar

3. Vad är Kené och hur används det?
4. Vad är Icaros?
5. Vad är ayahuasca och hur kopplas det till ovanstående företeelser?
6. Hur kan dessa praktiker förstås med hjälp av rhizom?

7. Teoretiskt ramverk

Teori och begrepp

"Det finns inget modersmål, bara ett maktövertag av ett dominant språk inom en politisk multiplicitet. Språk stabiliseras runt en socken, ett biskopsråd, en huvudstad. Det formar en lök. Det utvecklas genom underjordiska strömmar och flöden, längs floddalar eller tågspår; det sprider sig som en oljefläck" (Deleuze & Guattari 2004, 7-8).

'A thousand plataues'

Deleuze och Guattaris "A thousands plataues" är en bok vars utformning är uppbyggd på deras eget teoretiska bygge - rhizomen. Boken sägs vara rhizomatisk och kan börja läsas varsomhelst från bokens första till sista sida. Då rhizomen är den övergripande struktur som jag har baserat min forskningsfråga på har jag koncentrerat mig på Introduktionsavsnittet "1. Introduction: Rhizome". Vidare har jag gjort ett urval av de begrepp jag anser nödvändiga för att få en djupare förståelse av rhizombegreppets innebörd, vilket förklaras närmare nedan. Jag påstår inte att kunna ge en heltäckande bild av rhizom, utan gör endast anspråk att ge en så

korrekt och tydlig bild som är möjligt genom de medel i form av begrepp och antal sidor, som jag har att tillgå.

Edward Thornton framställer 'A thousands plateaus' som en slags fältguide för Deleuze och Guattaris' tolkning av universum. En tolkning som täcker allt som omfattar vår föreställningsvärlds alla möjliga områden, från det kosmiska och historiska till det ekonomiska och musikaliska fältet och mycket mer däremellan (Thornton 2018, 10). Författarna skapar med sina konceptuella begrepp en ny alternativ ontologisk verklighet. De öppnar upp för en mer flytande, rörlig och mångfacetterad värld än den som vi, med mer statiska konceptuella ramverk, är vana vid.

Trädstruktur och rhizom

Den klassiska modell som vi utgår ifrån följer nämligen det som Deleuze och Guattari hänvisar till som *trädstrukturen*. Författarna använder trädets struktur för att konkretisera det organisatoriska system som de menar genomsyrar västvärlden. Här växer en fixerad ordning uppåt likt trädets grenar, istället för den underjordiskt horisontella förgreningsprocess som utgör rhizomens växande.

De två modulerna kontrasteras mot varandra i författarnas redogörelser även om de egentligen ska ses som två parallellt och integrerat växande organiseringsmönster. Skillnaden mellan de två är framförallt trädstrukturens bestämda positioner jämfört med rhizomens kaotiska icke-struktur. Enligt principen för kontakt och heterogenitet kan och måste varje punkt på en på rhizom anslutas till någon annan, den sammanlänkas från var och vad som helst till var och vad som helst. För rhizomen är positionering oviktig och själva *sammanlänkandet det essentiella* (Deleuze & Guattari 2004 5-7, 12, 21).

Trädstrukturen utgår ifrån hierarkiska principer och dess anslutningar *framhåller strävande och målsättningar* medan rhizomen är icke-hierarkisk. Följaktligen refererar Deleuze och Guattari ofta trädssystemet till begrepp som byråkrati, lingvistik och psykoanalys, men strukturen har också lagt grunden för diverse vetenskapliga arenor som botanik, biologi, anatomi, gnosiologi, teologi, ontologi och filosofi, för att bara nämna några. Trädets överlägsna närvaro institutionellt, vetenskapligt och religiöst i väst, har format våra tankemönster – trots att våra hjärnor enligt författarna per se är rhizomatiska (Deleuze & Guattari 2004 6-8, 11, 17-18, 20).

Deleuze och Guattari menar att trädstrukturen genom sina förbestämda kategoriseringar och utgångspunkter reproducerar redan känd kunskap. I den nuvarande lingvistikens delar språk exempelvis upp i konventionella språkfamiljer. Då dessa undersöks var och en i sitt fack undgår man att se mönster som hade kunnat upptäckas om andra språkliga variabler hade inkluderats. Något som det inledande citatet är menat att belysa. Här liknas språk och dess olika lager vid en lök som sprider sig genom flöden ifrån en mittpunkt. På det viset utforskar rhizomen det obestämda genom decentrering av redan givna avgränsningar, och tillåter en okänd utveckling. Ett annat sätt detta kan uttryckas på är i rhizomens multipla ingångar, som kontrasteras till hur trädet gång på gång återkommer till samma in- eller utgång. Analysen landar alltså inom samma avgränsade språkfamilj som utgjort forskningens utgångspunkt (Deleuze & Guattari 2004 6-7, 10, 12, 13-15).

Multipliciteter

Det multipla som karakteriserar världen klargörs genom begreppet *multipliciteter*.

Multipliciteter är allt som vi definierar som substantiv och abstraktion – det som vi vanligtvis binder ihop till en enhetlig massa. Egentligen är det inte just ”en enhetlig massa”, menar Deleuze och Guattari, utan med multipliciteter illustreras tingens, fenomenens, personers etc multipla bestånd. Att tala om subjekt och objekt blir missvisande, menar de, då *allt är föränderliga förbindelser av heterogena sammansättningar*. Multipliciteten syftar alltså till att frångå antagandet av antalet ett samt helheter som naturlig utgångspunkt.

Multipliciteter är linjer som bildar temporära nätverk; Jag är inte *en* organism – jag är *multipla sammankopplingar*; jag är ett arrangemang av multipliciteter - en komposition av linjer bestående av organiska materia, motoriska färdigheter, semantiska kodningar, dimensioner, hastigheter, minnesbilder etc.– delar som i sin tur består av linjer av multipliciteter.

Blivande

Anslutningarna definieras utifrån och avgränsas utifrån de nya anslutningar (flyktlinjer, vilka beskrivs nedan) som förändrar dess natur; när jag kommer i kontakt med nya linjer (t ex föda, natur, människor, kunskaper, lärdomar, insikter, hastigheter, ljus, ja vad som helst) förändras jag och ett *blivande* tar sin början. Både i mig och i den multiplicitet jag kopplas ihop med; vi frammanar *parallella evolutioner* i varandra. Vi rör oss ifrån det vi har varit och blir något nytt. Ett *blivande* som återigen strax ska komma att förändras då livet är en konstant process

av sammankoppling – där enhetlighet är något som konstant störs och frångås i skapandet av nya enhetligheter (Deleuze & Guattari 2004 5-11).

Spårning och kartläggning

Rhizomen är alltså ramverket som förenar multipliciteter till varandra och betonar det flytande och rörliga i alltings tillstånd; *anslutningarnas natur är det som de blir i ögonblicket de skapas*. Den är således inte en imitation eller föreställning av något redan existerande, vilket Deleuze och Guattari menar att de tolkningar som skapas genom det trädbevuxna tänkandet är.

Med fastställda ramverk av tankar och materialitet, hamnar vi i något Deleuze och Guattari kallar spårning istället för den kartläggning som de menar att rhizomen naturligt ägnar sig åt. Författarna hänvisar till detta som principen om kartografi och dekalkomani, något som exemplet med lingvistikens avgränsning av språkfamiljer ska illustrera. Principen är i all enkelhet; om vi följer ett redan givet mål så kommer vi att hamna där eller någonstans i närheten, men om vi istället går utanför dörren som en rhizom - öppna och redo att ansluta till vem och vad som helst - så får vi se var vi hamnar. Kanske träffar vi en granne som bjuder in oss på kaffe, kanske hjälper vi en tant med sina inhandlade matvaror eller så tittar solen fram och vi får lust att spatsera ner till stranden för ett svalkande dopp. Grannen, tanten och solen är multipliciteter som påverkar kartläggningen av blivandet - promenaden, fikan, badet, äventyret eller vad utgången från dörren kan komma att bli (Deleuze & Guattari 2004, 12-13).

Arrangemang

Assemblage är den engelska översättningen på det franska ordet *agencement* som på svenska betyder konstruktion, arrangemang eller disposition. På grund av detta har jag valt att använda ordet arrangemang istället för samling, hopsättning eller någon annan variant som hade varit lämplig med hänsyn till termens engelska översättning *assemblage* (Nail, 2017 22).

Arrangemang, menar Thronton, är ett set av anslutningar som förenas för ett stycke tid och som resultat av detta agerar som en fragmentarisk helhet. Ordet fragmentarisk används här för att påvisa kompositionens föränderliga karaktär (2018, 21). Som jag förstår det är arrangemang, rhizom och multipliciteter samma sak – de används utbytbart med varandra i introduktionen för 'A thousands plataeu', dock betonar de olika delar av de linjer som konstituerar verkligheten. Rhizom används ofta för att hänvisa *till sammankopplandet som process*, multipliciteten betonar *det multipla i en "icke-helhet"* och de och arrangemanget *de*

formationer som skapas. Att multipliciteter och arrangemang är samma sak är något som styrks av Thomas Nail (2017, 23).

Flyktlinjer

Flyktlinjer är de linjer som sträcker sig utanför ett arrangemang eller en multiplicitet. Linjen är i förbindelse med en ansamling men flyr den struktur de varit del av för att ansluta till en ny. Dessa är linjer i multipliciteter som på så vis kan dra isär men också skapa nya arrangemang. De ansluter till nya linjer som naturligt resulterar i destruktion av gamla multipliciteter och innovation av nya och processer av *blivande* ingås. Flyktlinjer är linjerna som formar rhizomen och kan därför kallas linjer av *blivande* (Deleuze & Guattari 2004 9-10) (Thronton, 2018 14-15).

Denna uppsats kan alltså betraktas som ett arrangemang, ett arrangemang av multipliciteter - något som läsarna kan bilda rhizom med.

Tidigare forskning

Det finns en del tidigare antropologisk forskning som försöker förklara *kené*, dock ofta med begränsade kunskaper om mönstrets innebörd. Utsagorna varierar också i hög grad beroende på när och var materialet är inhämtat. Gebhart Sayers artikel "The geometric designs of the Shipibo-conibo in ritual context" (1985) utgår ifrån hennes egna fältstudier i byn Calmito under år 1981 och år 1983. Hon tar upp historiska fakta om *kené* som jag anser relevant att presentera i studien. Vidare har antropologen Luisa Elvira Belaundes undersökning och bok "Kené. Arte, ciencia, tradición, en diseño" varit till hjälp både i arbetet med att förbereda intervjuer, läsa in mig på ämnet och på enstaka ställen i materialet. Jag har på grund av tätt förekommande motstridigheter mellan olika källor, och därmed svårigheter att avgöra relevans, valt att använda så lite externt material som möjligt, något som diskuteras mer ingående under rubriken 'flerfältsstudie'.

För bakgrundsavsnittet om ayahuasca har jag framförallt använt mig av "Singing to the plants - a guide to mestizo shamanism in the upper Amazon" av Stephan V. Beyer som under resor till Amazonas studerat ayahuasca-praktiken hos fyra olika mestizo-shamaner. Jag har även tagit hjälp av Maj Lis Follér när det kommer till shipibos utbredning och status i Perú idag.

Jag har inte påträffat någon annan studie som använder rhizom i relation till andlighet. Dock har jag använt mig av Thomas Nails artikel ”*What is an Assemblage?*” (2017) och Edward Throntons doktorsavhandling “*On Lines of Flight: A Study of Deleuze and Guattari’s Concept*” (2018) för att få en djupare förståelse och andra infallsvinklar än just Deleuze och Guattaris egna om sina begrepp.

8. Material och metod

Metod

”Följ växterna: du börjar med att avgränsa en första flyktlinje som består av konvergenscirklar kring på varandra följande singulariteter; då ser du om inuti den linjen nya konvergenscirklar etablerar sig, med nya punkter belägna utanför gränserna och i andra riktningar. Skriv, forma rhizom, öka ditt territorium genom att deterritorialisera, utöka flyktlinjen till den punkt där det blir en abstrakt maskin som täcker hela det konsekventa planet” (Deleuze & Guattari, 2004 12).

Rent metodologiskt har jag i största möjliga mån försökt att utveckla uppsatsen *rhizomatiskt*. Detta var från starten inte ett medvetet val utan något som föll sig naturligt. Från den initiala kontakten med Lisa och hela vägen fram till uppsatsens slutproduktion har jag försökt låta uppsatsen *vecklas ut på sitt eget vis*, utan att egentligen kontrollera var den ska landa. Detta kan förstås enligt rhizomens princip om kartografi och dekalkomani som betonar en öppenhet inför varje *blivande* (Deleuze & Guattari 2004 11). Stundvis har jag tagit beslut kring frågeställningar och begränsningar men har gång på gång återkommit till en flexibilitet för att kunna utforska de utrymmen som dragit i mig. De strävanden som påbörjade arbetet, och som manifesteras i form av frågeställningar, har omformulerats till att passa den undersökning som arbetet till slut kom att handla om.

Bokstavligt talat kan man säga att jag likt det inledande citatets uppmaning följt växterna. Ayahuasca, växtrankan som vi i undersökningen ska lära oss om, är avgörande för kenés existens, var anledningen till att jag hamnade i Iquitos och en av de ingångar som öppnade upp för det här arbetet.

Var uppsatsen tar sin utgångspunkt är dock egentligen helt omöjligt att säga. Inleddes arbetet den där morgonen då jag träffade Lisa för första gången? Påbörjades uppsatsen när jag som barn för första gången drömde mig bort till Sydamerika? Eller att det var den där första yogaklassen, som ledde till att jag blev yogalärare och till slut hamnade på "La Luna del Amazonas"? Kanske påbörjades uppsatsen redan för tusentals år sedan då stammarna i Amazonas började experimentera med ayahuasca.

Deleuze och Guattari skulle påstå att det varken finns en början eller ett slut, bara linjer som dras till en mitt av multipliciteten, alla de delar som formar den konceptuella helhet som utgör denna uppsats. Egentligen är det ingen helhet alls bara ett linjernas centrum. Här är ni. *I blivandet* som kopplar ihop de multipliciteter som utgör dig och uppsatsens ständigt förändrade *arrangemang* (Deleuze & Guattari, 9-10, 25).

Det kulturbundna perspektivet med shipibo-kulturen som centrum hamnade i skymundan när jag började nysta i de erfarenheter som kunde knytas till kené. En rhizomatisk metod är att analysera *genom att decentrera i andra dimensioner och register*. Ett tema är aldrig stängt i sig själv utan kan vecklas ut genom andra linjer (Deleuze & Guattari 2004 8-9). *Cirklarna av konvergens* utgår ifrån kené som är studiens obundna centrum. Här verkar mina egna erfarenheter som rhizom för att hitta nya cirklar av konvergens – till ayahuasca, icaros och kené. Dock utanför deras redan föreskrivna kategoriseringar som tillhörande en kultur eller restringerat till ett avgränsat homogent område. Istället har jag integrerat erfarenheter från min egen tid på ett ayahuasca-center verksamt inom Iquitos turistnäring, utsagor från dess shamaner med meztiso-härkomst samt samtal och intervjuer med personer från shipibo-kulturen. Jag har på så sätt arbetat utanför redan etablerade gränser och flätat ihop gemensamma punkter emellan heterogena sfärer.

Det vill säga, utan att ignorera kenés kulturella ursprung, *så decentreras Shipibos kultur* i uppsatsen och kené leder allena vägen till de delar som förklarar dess beskaffenhet och kopplingen mellan rhizomens filosofiska och andliga natur. Detta var inte ett aktivt val utan snarare något som organiskt processerades fram. De flesta beslut (förutom beslutet kring anonymisering av informanter) som jag faktiskt tagit på ett eller annat sätt har omkullkastats och vad som blir kvar är det som Deleuze och Guattari kallar blivandet (Deleuze & Guattari 2004 11). Det är inte en reproduktion, eller imitation av en uppsats som det trädstrukturella perspektivet landar i, utan ett experimenterande - ett samskapande med verkligheten. Ett

försök att skriva utan att hänga upp mig på ramar, format, metodologi eller annan trädlogik, något som i sig också självklart till slut omkullkastats då jag insett att en kandidatuppsats måste följa vissa regler (Deleuze & Guattari, 2004 23-24).

Informanter

Samtycke har inhämtats från alla informanter som utgör del av undersökningen, dock har det i samtliga fall varit svårt att förmedla vad undersökningen syftar till att undersöka då detta varit relativt oklart även för mig ända fram till studiens slutskede. Dock har informanterna vetat intresseområdena och potentiella riktningar för undersökningen, vilka har varit ayahuasca, icaros, kené och broderi.

Trots att de informanter som utgjort grund för denna studie uttalat inte haft några problem med att porträtteras under sina namn har jag valt att anonymisera samtliga främst för att värna om uppsatsens objektivitet. Jag insåg att personliga relationer med informanterna påverkade min objektivitet i analysen. Att anonymisera informanter var något som gav mig en ny klarsynthet och frihet i analysen, och valde därför att anonymisera alla informanter så att undersökningen kunde frikopplas från mina emotionella band.

Vidare blir etiska skäl för anonymitet rörande informanternas integritet desto viktigare då de på grund av min oförmåga att formulera undersökningens syfte inte visste vad de tackat ja till. Begränsningen som anonymiseringen dessvärre medför är att jag inte kan presentera bilder som hade kunnat göra fältarbetets process tydligare framställd och uppsatsen i sig mer fängslande.

Vidare är min positionering som västerlänning och turist i relation till informanterna av vikt att presentera. Framförallt i relation med Jörgen och Lisa eftersom Lennart, som arbetande på centret, hade större erfarenhet av både turister och föregående intervjuer och undersökningar. För Jörgen och Lisa var jag en möjlig kund och en faktiskt tidigare kund till Lisa. Det fanns uppenbara ekonomiska skillnader mellan oss, vilket är något som kan ha påverkat kommunikationen oss emellan, även om detta inte var något jag märkte av. Min status som vit och utbildad är ytterligare en möjlig faktor som kan ha inverkat på intervjun och samtalen. En annan oroväckande aspekt av intervjun med Jörgen är att han vid slutet av intervjun frågade om jag tyckte att han hade svarat bra. En fråga som tyder på att en syn på intervjun som en

prestation istället för ett värderingsfritt informationsutbyte. Det innebär också en risk att svaren anpassats utefter vad informanten förmodat att undersökningen önskat.

Att informanterna, trots peruanskt ursprung, fått sig tilldelat traditionellt svenska namn är återigen bryta stängda och givna konceptuella associationer. Det kan anses förvirrande och löjeväckande men att koppla ihop vitt skilda multipliciteter med varandra hör till rhizomets specialitet. Genom att ge informanterna svenska namn så leker jag med givna kategoriseringar, karaktäriserat trädstrukturen, mellan namn och nationaliteter och informanterna sätts i nya register och dimensioner, vilket är något Deleuze och Guattari uppmuntrar till (2004 8-9).

Material

Under tiden för fältarbetet i Perú var jag inte säker på att erfarenheterna skulle resultera i en undersökning. Jag var inte klar över exakt vad undersökningen skulle utforska och dokumenterade spridda delar av mina erfarenheter. De konkreta dokumentationer som jag har fått med mig är ett fåtal fältanteckningar, dagboksinslägg, en hel del bilder och en inspelad intervju med Lennart.

När jag återupptog undersökningen i början på mars hade det gått ca fyra månader sen jag var på plats i Iquitos. Då påbörjades ett arbete att retroaktivt återskapa de minnena som kunde vara intressanta för undersökningen. För hjälpa minnena på traven har jag använt de föremål som jag haft tillgång till som betingas undersökningens platser och personer - bilder, undersökningens presenterade två tyger, en blus och ett par byxor med det broderade mönstret. Jag har även lyssnat på de sånger som sjungs under ceremonierna varav en utgör undersökningens presenterade material.

Intervjuer

Undersökningen består av material från två semistrukturerade intervjuer; en som gjordes på plats med Lennart på 'La Luna de las Amazonas' och en annan som gjorts via Whatsapp med Jörgen i Perú, då jag befann mig i Sverige. Min huvudinformant är Lisa och det var hon som introducerade mig för Jörgen, vars intervju haft stor betydelse för denna uppsats. Det var även genom henne jag fick möjligheten att besöka honom och hans familj i San Fransisco, en shipibo-by utanför Pucallpa i Perús Amazonas. I och med att varken jag eller informanterna från shipibokulturen har spanska som modersmål kan man säga att informationen transfererats

emellan oss genom flera led av översättning vilket ibland resulterade i kommunikationsstörningar. Det kan också ha resulterat i missförstånd och misstolkande av uppgifter i materialet. Något som tyvärr heller aldrig kommer att upptäckas då jag inte har den tid som krävs för att översätta uppsatsen till spanska.

Vidare var det svårare än jag initialt trodde att genomföra intervjuer via Whatsapp. I och med att ämnet belyser ett visuellt och ett praktiskt område hade en intervju ansikte mot ansikte, med tillgång till demonstrering av olika slag; tekniker, tyger, mönster etc. varit mer fördelaktig. Stundvis komplicerade störningar i nätverket också kontinuiteten i samtalet.

Intervjun med Lennart är gjord på det ayahuasca-center jag var på. Han är mestizo och har spanska som modersmål. Här kan istället våra inbördes relationer ifrågasättas. Det vill säga det faktum att Lennart är shaman och månaderna innan hade lett mig igenom ceremonier, tolkat mina visioner och bragt mig ayahuasca. Charlotte Aull Davies betonar hur sociala premisser påverkar utveckling och utfall av en intervju. Det må hända att så är fallet, men i situationen med Lennart menar jag att de redan utformade kategoriseringar såsom kön, klass och etnicitet, har mindre betydelse. I djungeln, omringade av växtlighet, utan wi-fi eller kommersiella intressen blir min position som patient och Lennarts som shaman formgivande i våra dagliga positioneringar, och därför föreslår jag att dessa är av större vikt även under intervjun (Davies 2008, 99-101).

Flerfältsstudie

Fältarbetet gjordes på olika platser i Perú. I Iquitos ägnade jag många timmar på boulevarden med Lisa, försäljaren och shipibo-kvinnan som beskrivs i inledningen. Ett arbete som inte framträder så mycket i materialet men som gav mig grunder för att förstå fältet, shipibo-kulturen samt ett arbete som hjälpte mig erhålla vidare kontakter till Jörgen och hans familj. 'La Luna de la Amazonas' även framöver hänvisat till som 'La Luna', är ayahuasca-centret som jag arbetade på vilket också har kommit att bli centralt i materialinsamlandet. Härifrån exemplifieras ayahuasca och hur den kan drickas ceremoniellt. Det blir också ett vittnesmål på hur ayahuasca-turismen i Iquitos kan se ut. Vidare utfördes resterande del av det resande fältarbetet i shipibo-samhället San Francisco utanför Pucallpa där Jörgen och hans familj bodde.

Flerfältstudien skiljer sig från det klassiska fältarbetet på det viset att undersökningen snarare än att framställa ett holistiskt fält lokaliserar olika delar som kopplas till ett centralt sak/tema/idé (Marcus 1995, 102). Som sagt inleddes fältarbetet utan riktning eller vetskap om att det skulle resultera i en undersökning så det blir svårt att påstå att jag har följt en specifik sak eller idé. De punkter som varit centrala har bytts ut och omformulerats. Jag har haft *kené* och *rhizom* som sammanlänkande principer och låtit dessa verka som bränsle snarare än som styrmedel i en undersökning som utforskar linjerna mellan introspektiva upplevelser, kulturella samt filosofiska idéer. Man kan säga att undersökningen som sådan snarare karaktäriseras av flexibilitet och öppenhet. Något som uppmuntras av Gupta och Ferguson som efterlyser nya metodologiska lösningar för att synliggöra fältet som en interlänkning av multipla och sociala verkligheter (1997, 35-38).

Det kan tyckas problematiskt att jag decentrerar shipibos kultur då *kené* är ett kulturspecifikt fenomen. Här vill jag understryka *kenés rhizomatiska karaktär* – det vill säga dess intrikata sammanvävnad med *icaros* (något som förklaras mer ingående i avsnitt 11), som i sig inte är kulturspecifikt utan praktiseras av de flesta ayahuasca-utövande kulturer i regnskogen (Beyer, Stephen V 2009 209-210).

Det finns heller inga nämnvärda kosmologiska skillnader i det material som berör informanternas, om än från olika kulturer, relation till ayahuasca. Det blev tydligt när jag jämförde intervjuerna mellan Lennart (*meztiso*) och Jörgen (*shipibo*), att deras syn på naturen, andevärlden och ayahuasca inte uttryckte avsevärda skillnader, speciellt med hänsyn till de fenomen som är av vikt för studien; ayahuasca, *icaros* och *kené*. Jag menar för den sakens skull inte att kulturella skillnader inte existerar - men att dessa i denna undersökningen inte påverkar resultatet av det som undersöks. Vidare eftersträvar studien att tydligt klargöra att de båda representerar och härstammar från olika amazoniska traditioner.

Dessutom kan decentreringen av shipibo-kulturen anses som lämplig med tanke på sammansmältningen av kulturer som vi bevittnar över hela världen, och även i Amazonas. Det kan ses ett pragmatiskt förhållningssätt till kulturers obundenhet (Marcus 1995, 96-97).

Registret som jag använder mig av är mina egna upplevelser. Uppsatsen kan på så vis uppfattas som spretig och annorlunda avgränsad. Situationerna, fälten och personerna jag presenterar är alla heterogena och specifika. Att försöka framställa sociala fenomen generiskt,

blir snarare än mer bristande och bortser från varje företeelses egenart; alla ayahuasca-center är olika, likaså varje individ. Jag presenterar endast just dem och det som framställs och reserverar mig för generella slutsatser. Jag upplever också att det enda material jag kan presentera trovärdigt och sanningsenligt är det jag själv stött på och har därför i största möjliga mån utgått ifrån egna förstahandsuppgifter. Under uppsatsens skrivande så har jag dock insett att viss litteratur är värdefull att få med – delvis för att kontrastera de utsagor som jag fått av moderna shipibos med historiska förklaringar men också för att få en bredare kunskap om kené då jag har ansett att den information jag tillgått från informanter inte varit tillräcklig. Framförallt har litteratur varit betydande som bakgrundsinformation, både i arbetet och för mig personligen.

Autoetnografi

Studien kan ses som en autoetnografi. Då fälten utgår ifrån mina egna erfarenheter och genom att inkludera processen av arbetet som en del av dess resultat blir uppsatsen ofrånkomligt sammanlänkat med mig som forskare och person. Shahram Khosravi beskriver autoetnografien som en form av etnografi som placerar författaren inom fältet hen studerar. Jag inkluderar mig själv i texten vilket jag anser bidra till att framställa ett mer nyanserat och uppriktigt fält. Problemet med en berättarform som utgår från ett ovanifrån-perspektiv kan vara att den förenklar verkligheten som objektiv. Jag menar att människor omöjligt kan vara totalt fria och objektiva i skapande, oavsett ramarna för skapande, så varför inte omfamna det personliga som en naturlig del av studien.

För mig personligen har arbetet också likt Khosravi haft en terapeutisk funktion. Det har varit ett sätt att bearbeta de funderingar som uppstått under min resa och min återkomst till Sverige (Khosravi 2016 54-55).

Utformning

Jag har valt att under de inledande kapitlen stundvis exemplifiera av Deleuze och Guattaris rhizom i processen av uppsatsskrivande. Rhizomen är en komplex filosofisk omorganisering och ett omkullkastande av hur de flesta organiserar världen. Jag anser därför att för att få en chans att förstå vad rhizomen och dess tillhörande begrepp innebär krävs återkommande konkretisering. Framförallt med tanke på rhizomens essentiella roll för forskningsfrågan. Att inleda vissa av uppsatsens avsnitt med citat från 'A thousand plateaus' och återknyta innehållet

till citatet är ett av de sätt som Deleuze och Guattaris tongångar vävs in i texten. Citaten kan ibland även verka som en sammanfattning i författarnas språk av avsnittet.

Stycket som inleder uppsatsen är menat att verka delvis som en fängslande introduktion men också som en presentation av rhizom-begreppet. Genom att infoga subjektet 'jag' är det meningen att kasta läsaren in i Deleuze och Guattaris universum; att begreppsloggöra vad som utgör en multiplicitet eller en rhizom. Något som klargörs strax därefter i avsnittet "Teori och begrepp".

Jag har tillåtit uppsatsen att illustrera rhizomens processbetonade karaktärsdrag. Vid flertalet tillfällen förkroppsligas Deleuze och Guattaris begrepp i funderingar eller reflektioner kring uppsatsen som process, som *blivande*, i en förhoppning att få läsaren att frånga sina konceptuella ramar och hänge sig till den alternativt presenterade begrepps världen. Så att en naturlig förståelse av Deleuze och Guattaris filosofiska tankegångar kan växa fram. En önskan att kunna förmedla begreppen på ett djupare plan förklarar även det lite längre avsnittet "Teori och Begrepp".

I och med att materialet inhämtats genom fältarbete är min position som forskare och tolkare central, och därmed också viktig att synliggöra. Min närvaro har också varit nödvändig då analys av kommunikationen emellan mig som forskare och informanterna har varit något som har tillfört studien slutsatser gällande rhizomens och kenés karaktär. På så vis kan man säga att uppsatsen och processen av dess tillkomst inte är separerbar utan en helhet som verkar ömsesidigt och tillsammans banat väg för dess synteser. Något som i andra termer kan beskrivas som flyktlinjer som dras mellan mig, uppsatsen och informanterna, mellan fältet, läsarna, ayahuasca och kené som gemensamt är delaktiga i processen av uppsatsens skapande, en process som aldrig tar slut eller stängs på sig själv men heller aldrig förblir detsamma.

Bakgrund

Shipibo

Shipibo är ett folk som har levt i den västra regionen av peruanska Amazonas i tusentals år. I 'Environmental changes and human health' berättar Maj Lis Follér hur Shipibos bosatt sig längs den 1771 kilometer långa Ucayali-floden, utmed vilken många nutida samhällen fortfarande är belägna, bland annat San Francisco, shipibo-byn som varit del av fältet för denna studie. Shipibo bor framför allt i provinsen Loretos södra del, samt i Ucayalis nordliga områden (1990 21, 24). Shipibo är ett av Perús mest välkända urfolk från regnskogen, framförallt på grund av shamanismen och sitt traditionella hantverk med det kulturspecifika mönstret *kené*. Mönstret blev i april 2008 nationellt erkänt som ett av Perús materiella kulturarv RDN no 540 (2008, Perú Instituto Nacional de Cultura). Shipibo har också i stor utsträckning, jämfört med andra amasoniska ursprungsfolk, kommit att integreras i urbaniserade miljöer, huvudsakligen i Pucallpa. Här livnär sig shipibos särskilt på försäljning av sina traditionella hantverk och ayahuasca-turism (Belaunde, 2009 16-17).

Ayahuasca

Ayahuasca är benämningen för växtrankan *Banisteriopsis caapi*, men används även för den rituella bryggd som bearbetas tillsammans med andra växter för att drickas under ceremoniella former. Brygden är hallucinogen och tros ha använts av regnskogens urinvånare i över 1000 år (Blakemore 2009). Idag nyttjas ayahuasca av nästan alla Amazonas stamfolk och dess utspridning har sträckt sig till att praktiskt taget bli världsomspänd. Ayahuasca förtärs i på olika håll i andliga, experimentella och medicinska sammanhang. *Chacrana*, *psychotria viridis*, är en av de vanligaste växter som ayahuasca blandas av för att tillföra substansen DMT, som är det aktiva ämne som frammanar hallucinationer. Ayahuasca i sin tur besitter en MAO-hämmare som möjliggör en långsam frigöring av DMT (Ventegodt & Kordova 2016 456) (Beyer, 2009 207-212).

Del två

- Uppsatsens blivande i etnografiform

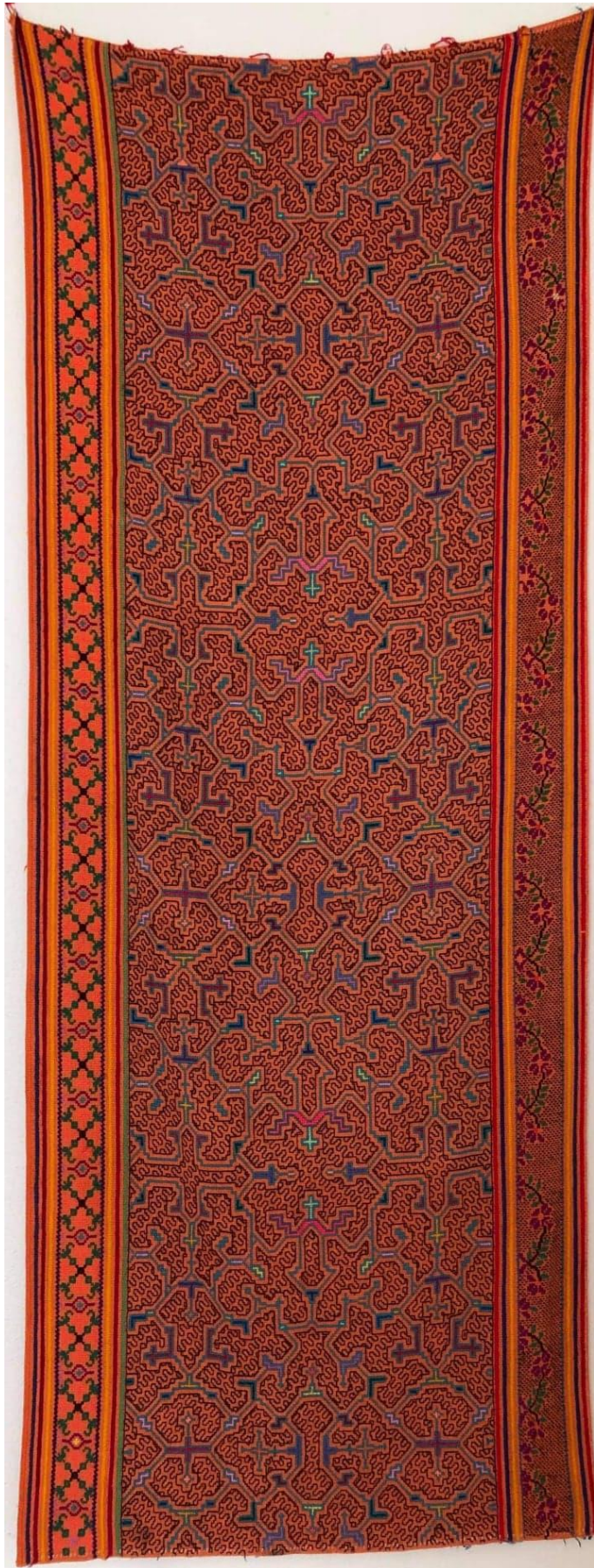
5. Kené

Det röda tyg som beskrivs i uppsatsens inledning är försett med ett geometriskt mönster av blå linjer. Linjerna utvidgas i sammankopplingen med varandra och formar färgglada tjockare bitar liknande tetris-block. Dessa färgglada block formar sig på olika vis; ibland som kors i olika variationer, stundom liknande trappor, som bokstaven T, som rektanglar eller hörnformer osv (se figur 1 sida 24). Inuti håligheterna av de blå linjerna återfinns ett svartböljande mönster vars ”böljor” är långa och med utbuktningar längs sidorna som vid närmare betraktande liknar tjocka skruvar. Detta är en variant av shipibos traditionella mönster *kené*.

Kené är linjeformationer som kopplar ihop estetiska, medicinska och andliga domäner av Shipibos kultur. Det geometriska mönstret, berättar Jörgen, är *kontakten med naturen* och mönstren framträder i *visioner av ayahuasca*. Dess linjer kan representera många saker menar han ”floder, ormar, vägar, ja allt”. Likt Jörgen kopplar Belaunde ihop *kenés* linjära utformning till en symbolisk representation av vägar, floder eller andra förbindelser. Hon har samlat ihop studier där informanter pekar på hur de geometriska formationerna kan kopplas till system av flöden och transportsträckor i vilka varelser, saker, personer, transporterar kunskap, kommunicerar och rör sig emellan (Belaunde, 2009 28-30).

Många av *kenés* designer har en subtil karaktär av optisk illusion. En variant är att mönstren får en pulserande effekt, som om linjerna är i rörelse. Denna effekt uppnås genom att man fokuserar blicken på ett givet ställe som omges av mönstret, något som kan uppnås i figur 1. Illusionerna kan också ta sig i uttryck på så vis att delar av ett verk växlar från bakgrund till förgrund när man skiftar fokus, något som syns tydligt på det vita tyget i figur 2 (se sida 20).

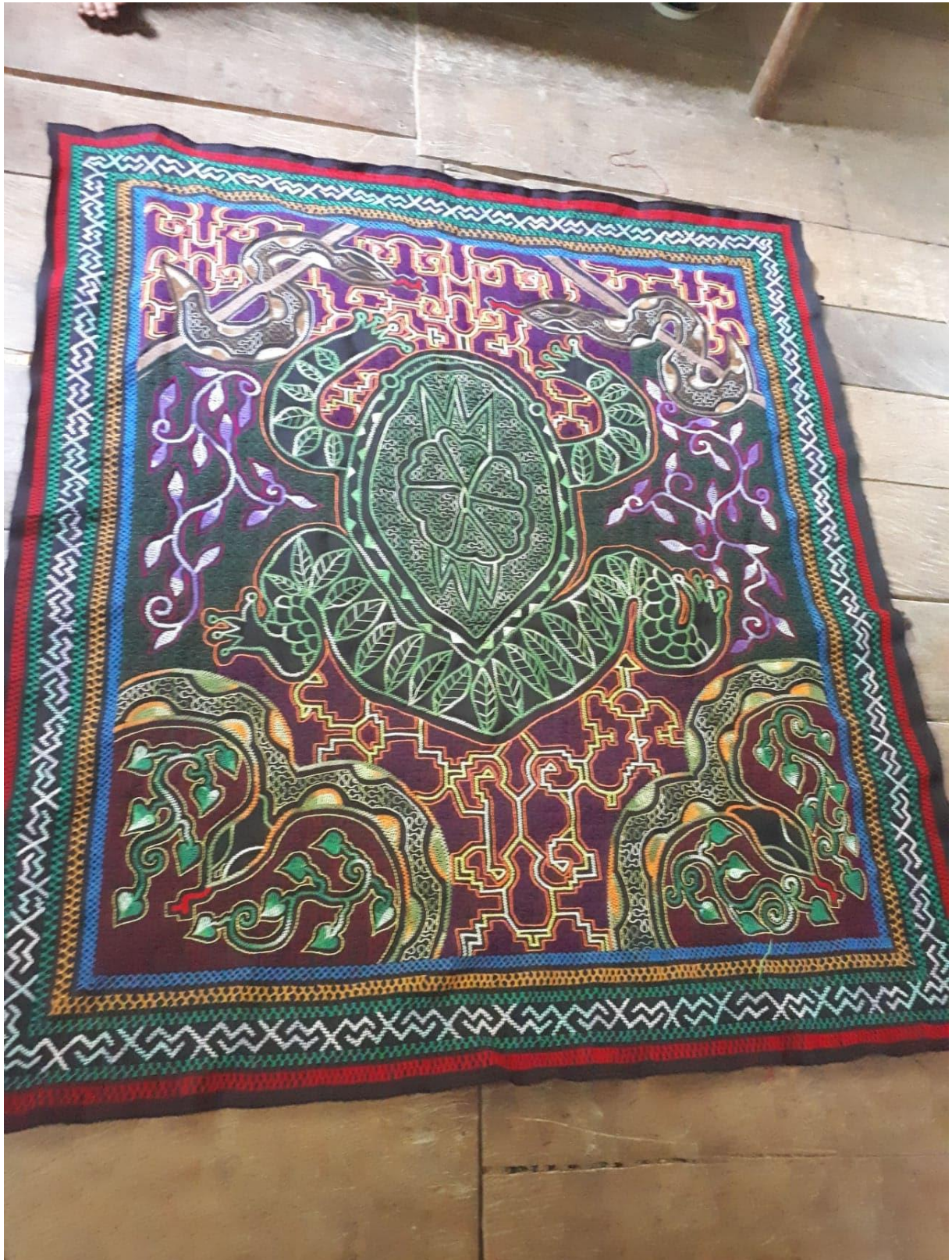
I detta stora vita verk, målat av Lisas man, framträder en skräckinjagande jaguar i tygets center. Jaguaren förvandlas till två piprökande shamaner när man upptäcker att bestens kinder smälter samman med respektive ansikte i profil. Här kan antingen jaguaren eller shamanerna hamna i framkanten för blickfånget beroende på hur blicken fokuseras. Ur piporna slingrar sig en blommande bladranka, en änglatrumpet, och längre ner på vardera kortsidan av tyget tittar en mindre jaguar fram. På motivets nedre del syns en groda, en fjäril och en orm och i bakgrunden, som en sammanfogande massa av dessa djungelns alla djur, har vi *kené*.

Figur 1. Det första tyg jag köpte av Lisa

Figur 2. Gåva till mig från Lisa för att lära mig brodera shipibo-brodyr

Figur 3. Jörgens frus pågående arbete

Figur 4. Lisas tyger upphängda på restaurangen 'Dawn of the Amazone'

Det är framförallt dessa två varianter som säljs på Iquitos gator; tyger som pryds av en kombination av kené och figurer, och tyger som enbart täcks av kené.

Ordet kené, som på svenska skulle översättas till ordet design kommer i flera likartade former, varav en är den som demonstreras i det röda tyget (figur 1) och en annan som bakgrund på tyget med figurerna (figur 2). I figur 2 är linjeformationerna istället mer blocklika, som robusta pusselbitar, och saknar de utvidgade partier som färglagts i den röda modellen.

Enligt Gebhart Sayer var det traditionella shipibo-hushållet för ca 200 år sedan nästan fullständigt täckt av de mystiska mönstren. Myggnät, tak, båtar, paddlar, köks- och jaktutrustning var några av de delar av hemmet som täcktes av det ansedda helande mönstret. Vid högtider dansades koreograferad dans med ett imaginärt mönster på marken och mönstret målades som dekoration på kropp och ansikte (Gebhart Sayer, 1985 143-144).

I Jörgens hus i Shipibo-byn San Fransisco utanför Pucallpa är kené endast närvarande på de tyger som han och hans fru broderar och säljer. Ofta sitter de inomhus i sängen med tv:n

påslagen när de broderar tyg med kené och figurer. Jörgen är son till en shaman som nu arbetar i Iquitos på ett ayahuasca-center, en karriär som Jörgen en dag också önskar att följa. Familjens enda inkomstkälla är broderiet som säljs då tillfälle uppkommer.

Jörgen konstruerar sina egna kenés. Han har till skillnad från de kvinnor jag pratat med deltagit i ayahuasca-ceremonier vid ett flertal tillfällen, och spenderat ett halvår på en så kallad *dieta*³. Genom dietan och ceremonierna har Jörgen fått tillgång till mönstren genom visioner som han därefter avbildat i broderiet. Det är nämligen när man intar ayahuasca eller andra medicinska växter som kené framträder och lärs ut. Kené, menar han, *är något han själv skapar - men också en andlig representation som han mottar*.

Kroppsmålningar är något som fortfarande emellanåt görs i San Fransisco vid högtider och festligheter, men inte heller dessa tillknyts ett andligt värde utan utövas av tradition. Jörgen framhåller dock att designerna (kené) är heliga och används för att läka sjuka patienter under ayahuasca-ceremonier. Han går inte djupare in på hur de geometriska mönstren verkar mer än att de yttrar sig som shamanernas icaros (något som vi återkommer till i avsnitt 11) och är helande på ett fysiskt, psykiskt och andligt plan. Dess visuella form med färger uppenbaras för shamanerna som ett verktyg under de ceremonier som syftar till att läka sjuka patienter.

Designen har också, på grund av dess täta sammankoppling med ayahuasca, och ayahuascas intrikata sammankoppling med Iquitos turism, kommit att bli en märkbar del av turistnäringen i Iquitos. Kené återfinns, utöver i sin broderade form, som väggmålningar, i tavlor på restauranger, och som tryck på diverse tyger och föremål. Trots mönstrets välkända ursprung i shipibo-kulturen så används kené i olika former lite varstans frånkopplat shipibo, då ofta i sammanhang med ayahuasca. T ex täcktes såväl sängkläder och draperier och tyg med print av de geometriska linjerna på centret jag arbetade.

6. Materialisering av kené

Idag materialiseras kené främst på hantverk; shipibos traditionella broderade tyger och målade keramikkrus för försäljning. Broderier och andra hantverk har i sin materialiserade form ingen andlig tyngd, menar Jörgen, även om sådana tyger finns. ”Det finns andliga tyger

³ Restriktiva livsmedelsdieter som ofta inkluderar intagande av olika typer av plantor

som kommer från våra förfäder, men de är sällsynta nuförtiden. De användes vid ceremonier men görs inte längre. Eller de gör det, fast det är väldigt ovanligt.. De var annorlunda än de som tillverkas idag och att framställa dem kräver mycket arbete”, säger han och understryker hur mycket som har förändrats i shipibo-kulturen.

Det var Jörgens mamma som lärde honom att brodera. För henne var det viktigt att föra traditionen vidare och Jörgen gillade broderiet. Traditionellt sett är det dock kvinnor som har målat och broderat kené och en kunskap som har gått i arv från mor till dotter, berättar Lisa.

Detta skapar en speciell könsfördelning bland det moderna shipibo-folket där broderiet ofta är den främsta inkomstkällan. Många gånger är det kvinnan i familjen som arbetar medan mannen stannar hemma och tar hand om barnen.

Så var det för Lisa, min huvudinformat från Iquitos. I det höga pelarhuset, konstruerat för att undslippa översvämningarna under regnmånaderna, målar Lisas man de tyger som senare ska broderas. Broderiet är en familjeaffär där Lisas mans främsta uppgift är att vara hemma med familjens två småbarn när Lisa sitter ute på gatan och arbetar. Han kan dock brodera och gör det stundom, liksom den äldsta sonen Lucas, som även han är en skicklig broderare.

7. Kené; visioner av ayahuasca

En gång när jag kommer hem till Lisa är det som att en fabrik utvecklats i vardagsrummet. Det hänger kläder och tyger på tork i hela rummet med målningar av jaguarer och mönster i olika formationer. Vid ett bord framför en stor tv ser jag Lukas sitta vid ett bord och skissa på kommande produktioner. Lisa möter mig i dörren, för första gången utan sin shipibo-utstyrel. Hon har på sig en svart 'Mimmi Mouse' t-shirt och ett par svarta byxor. Ingen färgglad obekväm blus och utan det vanligtvis knutna kené-täckta tyget runt livet. Hon har en ledig dag från "kontoret" och vilar från "arbetsuniformen". Det som en gång i tiden utgjorde shipibos traditionella klädsel har någonstans på vägen transformerats till broderiförsäljarnas arbetsklädsel.

Lisa som själv inte mottagit kené-visioner broderar sina tyger utifrån mallar som hennes man har målat. Det är alltså hans visioner, menar hon, som pusslas samman i de olika mallarna.

Inte heller någon av de andra kvinnorna jag träffade på boulevarden hade själva fått de visioner som de avbildade i sin brodyr. Ingen av dem hade någonsin testat ayahuasca: trots att det inte finns några kulturella restriktioner för kvinnor inom shipibokulturen att delta i ceremonier eller inta ayahuasca. Tvärtom är shipibo-kulturen en av de få ayahuasca-praktiserande urfolk som enligt traditionen även har kvinnliga shamaner.

Utifrån Jörgens uttalande om att heliga tyger inte längre produceras, Lisas och hennes mans effektiviserade produktion, kenés tidigare närvaro som ersatts med en total frånvaro i shipibohemmet och det faktum att de kvinnor och män jag träffar som broderar gör det enbart av ekonomiska intressen, kan man dra slutsatsen att kené vandrat från en mer traditionell-kulturell sfär in i den marknadsekonomiska. Även om det fortfarande beskrivs som ett övernaturligt mönster vars helande kvaliteter framträder under ceremonier, så begränsas dess andliga bruk numer till ayahuasca-ceremonier.

Kené som inhämtat mönster genom att dricka ayahuasca blir ett tydligt exempel på ett rhizomatiskt uttryck. De är kreationer som utgår ifrån ett öppet och spontant skapande – utanför en hierarkisk skala. Processen grundas i kontakten mellan mottagare och naturen; genom rhizomen som naturen och mottagare binder.

Dock finns det skäl att misstänka att tygerna alltmer jämförs och värderas i den marknadsekonomiska apparaten, där efterfrågan vanligtvis får styra utbudet. Man kan på så vis tänka sig att en mindre spontan och mer kalkylerande reproducering av eftertraktade tyger skapas; det vill säga att en mer mekanisk och grenklättrande modell än den kreativa process som exempelvis Jörgen beskriver.

Deleuze och Guattari exemplifierar principen om kartläggning och reproducering genom att använda kameleontens kamouflering. Trots att den med sitt skinn återskapar dess omgivande miljö så *reproducerar* den inte sin omgivning. Kameleonten förhåller sig inte till en värderingsskala eller en redan föreskriven mall. Istället för att imitera sin omgivning är den *blivande* med sin omgivning – den vecklar ut sin egen skapelse i samexistens med det som omger den (Deleuze & Guattari 2004 12).

Blivandet producerar inte något annat än sig själv; det är inte imitation, reproduktion eller identifiering. Det är motsatsen till att uppträda som något annat, det är just det som blir, det handlar om ett utvecklande av något ”riktigt” och ”sant” (Deleuze & Guattari 2004 238- 239).

Då kené skapas utifrån kundernas önskan eller andra marknadsekonomiska principer så begränsas blivandet av det yttre ögat, kené rör sig då istället mot trädstrukturens uppåtblickande reproducering. Med det sagt kan kenés inhämtade på traditionellt vis mycket väl skapas i trädstrukturens tecken och vice versa. Blivande kan ske överallt och inte nödvändigt i kontakt med ayahuasca. Dock kan vi konstatera att produktion i en marknadsekonomi utgår ifrån konsumtion, där det fria uttrycket, blivandet, kan tyglas på grund av en önskan om säljbarhet.

8. Ayahuasca

“Berusning som en triumferande irruption av växten i oss” (Deleuze & Guattari 2004, 11)

Till ”La Luna del Amazonas” kommer man för personlig utveckling eller läkning av psykiska och fysiska plågor. Av de deltagare jag mötte var det främst stress, utbrändhet, ångest eller av andra psykiska symptom som fått dem att söka sig dit. Somliga var friska men nyfikna på att dyka djupare in i sig själva och/eller utforska en andlig dimension.

Centrets shamaner hänvisar till ayahuasca och andra medicinska växter som *plantas maestros* – mästarpantor. De anses inte bara bota och läka utan även lära ut läkande och helande.

Något som konstateras av Lennart:

(”Så när du tar medicinen har du kontakt med växten?”) Ja, då har du kontakt och de kommer och undervisar dig. Du(patienten) lär dig under tiden och får en utbildning. Du botas och kommer känna dig lycklig. Lennart (27/10/2019)

Med ”de”, i föregående mening syftar Lennart andarna: andarna som i sig är växter, djur, floder och andra levande varelser;

Alla som är andar är pantor och djur också. Den mänskliga anden är i en annan dimension. Ifall du ansluter dig till växterna så ansluter du dig till djurandarna också – och floder osv. Lennart (27/10/2019)

Genom att inta ayahuasca kommer vi i kontakt med dimensionen där andarna befinner sig – en dimension som vi inte har tillgång till annars; ”Den mänskliga anden är i en annan

dimension, men om du ansluter dig så kommer du till deras dimension, om inte, så förblir du avskild.”

Även i shipibokulturen används medicinska växter extensivt, det finns otaliga av vilka ayahuasca är den kraftfullaste, menar Jörgen. Hos shipibos kallas växterna mödrar - *madres*. Jörgen menar precis som Lennart att ayahuasca inte bara botar utan även undervisar i sjukdomar och dess behandlingar. ”Ayahuasca lär dig om sjukdomarna, vilken sjukdom man har och hur den ska botas, att utföra behandlingen som krävs – det är växterna som undervisar dig”

På ”La Luna” hänger sig patienter åt behandlingar med shamanledda ceremonier fyra gånger i veckan - utan de nuförtiden förgivettagna bekvämligheterna som wi-fi eller egen toalett. Centret är beläget långt ifrån staden och helt omgivet av regnskogen. Alla faciliteter saknar väggar och med endast myggnät i deras ställe kan man överallt höra den orkester som insekter och grodor skapar tillsammans med alla andra ljud som strömmar i regnskogen. All användning av maskiner och elektronik är bortskalade och separationen mellan natur och människa är nästintill upplöst. Dessa omständigheter är delar av den holistiska behandling, i vilken ayahuasca är en central del.

9. Visioner av ayahuasca – kontakten med växterna

På ’La luna del Amazonas’ inleds ceremonierna av att shamanen tar en runda för att känna av varje deltagares aura. Därefter portioneras brygden ut och deltagarna kan antingen lägga sig ner eller förbli sittande de 40-90 minuter som det tar för ayahuasca att verka. Vätskan som shamanerna preparerat är ofta brun-svart och koncentrerad; en trögflytande sörja med jordig smak. De levande ljus som varit tända släcks och i mörkret uppmanas deltagare inta ett så meditativt tillstånd som möjligt. Detta för att försöka hålla sinnet öppet och tomt för att möjliggöra *visioner att flöda* - utan påverkan av egna föreställningar eller förväntningar.

Ceremonier utförs vanligtvis under nattetid, vilket de görs även på ’La Luna’. Längs *malokans*, templet i vilken ceremonin utförs, väggar ligger madrasser utspridda på vilka deltagarna stationerar sig under de ca 4-7 timmar som ceremonin pågår. På varje plats finns även en bunke och en toaletttrulle placerade, då kräkningar och snörvlande är vanligt.

Ayahuasca-behandlingen ska vara introspektiv och interaktion mellan deltagarna avråds. Då och då under ritualen hörs tröstande, mjuka, gnällande eller passionerade toner från shamanerna som med sina *icaros* (helande sånger) manövrerar energierna som rör sig i rummet. Ibland är det helt tyst men ofta tar ayahuasca sig i uttryck av olika kroppsliga läten. Detta kan vara rapar, gäspningar, kräkningar från patienter eller de ”swosh”-ljud som shamanerna gör i viskande stämma.

Dagen efter ceremonierna samlas gruppen och pratar om sina upplevelser. Stor vikt betonas vid de *visioner* som ayahuasca skänker, även om de inte är självklara att erhålla.

Mina och deltagarnas visioners kan lite obetänksamt sammanfattas kring teman om djur och natur, personliga relationer, geometriska mönster, demoner och övernaturliga varelser, rymden och dess stjärnhimmel, historiska epoker, död och pånyttfödelse och skildringarna kopplades ofta med hjälp av shamanens expertis till budskap om rening, läkande och förnyelse. Vid de här tillfällena upprepade shamanerna ofta att visionerna är *'la conexión de las plantas'* - kontakten med växterna.

I diskursen kring ayahuasca så är *la conexión – kontakten* ett tongivande inslag, och något som ofta upprepas. Kené är kontakten med naturen (23), ayahuasca är ett medel för komma i kontakt med den andliga dimensionen (31) och visionerna (ibland kené) som ayahuasca skapar är kontakten med växterna (33). I nästa avsnitt så ser vi hur även icaros, kenés auditiva motsvarighet, tillskrivs kontakten med växterna (34).

I Deleuze och Guattaris rhizom-bygge är anslutningar centrala. De ser världen som bestående av linjer som kopplas samman och bryts. Det krävs flyktlinjer för att nya blivanden ska uppstå. För att kameleonten ska kamouflera sig, skapa sig själv, krävs en omgivning att ansluta till. Det vill säga; kameleonten skiftar skinn genom att dra flyktlinjer till omgivningen. Flyktlinjerna är blivandet; de är anslutningen, eller kontakten om du vill, mellan multipliciteter. Mellan de helheter som vi upplever som separata. De skapar rhizom och *blir*.

I Deleuze och Guattaris termer så bildar vi genom flyktlinjer rhizom med ayahuasca vid förtäring – vi kommer i kontakt med växterna – vi förändras i vårt tillstånd och natur – vi blir. Ayahuasca kan ge oss tillgång till visioner – visioner som exempelvis kan bestå av kenés.

Visionerna och kené är *kontakten med växterna* – eller uttryckt i filosofiska termer multipliciteter som vi bildar rhizom med.

10. Icaros – en transformatorisk kraft?

”Icaros är botemedlet som kommer från växterna som kommer med sin mäktiga kraft, de kommer som olika former i olika sånger” Lennart (27/10/2019)

Icaros är melodier som framförs av shamaner under ceremonierna. Att de är en central del av den medicinska behandlingen som ingår under ayahuasca-ceremonierna är något som både shamanerna på centret, och de shipibos jag lär känna framhåller. Jörgen menar att det är icarosen som är botemedlet, medan ayahuasca hjälper oss komma i kontakt med sången. ”Ayahuasca bistår med kontakten – och när du tar detta så börjar shamanen sjunga vilket är botemedlet”. Jörgen (28/04/2020)

Icaros visslas, nynnas, trallas eller sjungs och ackompanjeras i vissa fall av instrument. På ’La Luna del Amazonas’ används i stort sett alltid chakapan⁴ som även den kallas icaro, i och med att även den är en del av den helande behandling som växterna genom ayahuasca skänker. Denna slås mot handen och skapar en rytm i melodin som framförs. Liksom gringon i inledningen förklarar, syftar icaros för det mesta till den auditivt helande kraften av kené, även om det används utbytbart med både mönster och sång. Jag har dock för enkelhetens skull valt att endast hänvisa till icaros i dess auditiva form. Lennart menar likt Jörgen att icaros är ett botemedel som kan liknas vid råd från naturen.

(Icaros är).. Botemedel från plantorna. En melodi, en oration, *kontakten med växterna*. De kommer i olika former. De kan komma från en inspiration av kraft som kommer av skogsfolket, luften, vattnet, plantorna, för att folket ska botas. De renar allting. Varje dag blir du mer lycklig, bättre. Man kan också se det som ett råd, råd som kommer från naturen. Lennart (27/10/2019)

⁴ Ett instrument gjort av blad från ett träd i regnskogen

Alla shamaner har sitt eget sätt att framföra icarosen på. Lennart berättar att vissa av melodierna som han sjunger har kommit till honom under dietas och ceremonier medan andra är melodier som funnits i familjen i generationer.

När vi tar ayahuasca så kommer ljudet, långt bort ifrån och ansluter med kroppen och så att sången börjar och kommer ut utmärkt – eftersom den för med sig en kraft med energi för att ge till patienten. Lennart (27/10/2019)

Lennarts icaros-framföranden är av tröstande karaktär. Jag skulle nästan likna dem vid lugnande vaggvisor med ord som nynnas fram. Detta gör det svårt att urskilja orden i det han sjunger och de flesta gånger är det inte ord utan just nynnande och trallande. I icarosen återkommer shamanerna till växterna, kroppen och rening. Ofta tillbeds växter som doktorer eller mediciner och shamanerna vädjar till dem om läkning ”Lilla doktor Camalonga⁵, ge oss energi och din kraft... doktor skicka ayahuasca-medicin, bota bota vår kropp, alalalala, nenenene leleleley...” (2018. Guido 7 07:30).

Ceremonierna på 'La Luna' avslutas genom att shamanerna går ett varv i malokan och stannar vid varje madrass för att avge en personlig icaro till varje deltagare. Icarosen är en stor del av de dagliga samtalsämnena på centret och många av deltagarna menar sig ha känt av den helande kraft som icarosen fört med sig, antingen rent taktilt, i form av en värme som sprider sig i olika delar av kroppen, som vibrationer, visuella föreställningar eller som en känsla.

Likt i hur Lennart beskriver melodiernas kraft så pratar Deleuze och Guattari i filosofiska termer om musik som en transformatorisk multiplicitet;

Musik har alltid skickat ut flyktlinjer, som så många ”transformatoriska multipliciteter”, den välter även de koder som strukturerar eller ”trädfierar” den; detta är varför musikalisk form, ända ner till dess avbrott och spridningar är jämförbara med ett ogräs, en rhizom (Deleuze & Guattari, 2004 11-12).

⁵Ett shamanistiskt verktyg för beskydd. Som de sätter på kroppen före och ibland under ceremonin. Det består av alkohol, lök, vitlök, camalonga-frö och camphor-resin

Deleuze och Guattari beskriver här hur musik verkar omvälvande. De menar att den kan bryta och omstrukturera tankegångar skapade av trädstrukturen och understryker dess förmåga att spridas. Icaros är rhizomatiska i sin kontextuella produktion – de skapas i rhizom till de linjer som den ansluter sig med under ceremonierna.

Man kan endast spekulera i om de ”trädifierade” koder som musik välter, är samma sjukdomar som shamanerna menar att icaros helar oss ifrån. Vad vi kan konstatera är att det återigen är *kontakten* respektive *flyktlinjerna* mellan patient och icaros som resulterar i en transformatorisk- respektive en helande kraft.

11. Konceptuella separeringar

”Här finns linjer av artikulationer, intensiteter, segmentarisk strata och komparativa banor av parallella flöden – rörelser av flyktlinjer, deterritorialisering och transformation. De producerar fenomen av viskositet, relativ långsamhet eller motsatt acceleration – de producerar linjer i alla mätbara hastigheter” (Deleuze & Guattari 2004 4 D&G).

Under intervjuerna har jag ibland fått tvetydiga svar av Jörgen och Lennart. Uppgifterna som de har lämnat har inte riktigt stämt överens antingen med de uppgifter de tidigare lämnat eller med min begreppsvärld. Det kan vara att en sak är utbytbar med en annan olik sak, eller att de gett intrycket av att de enstaka delarna inte är särskilt viktiga i sig. De har mött mig med inkonsekventa svar och svepande fraser, när jag snarare har önskat svar upphängda och sorterade på olika galgar. Genom arbetet med uppsatsen inser jag svaren på varför det varit så svårt att förstå varandra finns att hitta undersökningens centrum – rhizomens öga. Jag har enligt akademins alla regler tagit mig an ämnet utifrån *ett trädstrukturellt perspektiv* medan ämnet i sig är rhizomt.

Detta kan exemplifieras med när jag under intervjun med Jörgen frågar om relationen mellan kenés visuella illustrering och icaros auditiva. Många påstår nämligen att kené är ett kodat manuskriptet till icaros-sångerna. Något som Jörgen då bekräftar. Dock förklarar han när jag senare frågar ifall han skulle kunna sjunga en viss icaro eller översätta en viss kené att det endast är möjligt att avläsa designen då man är i kontakt med växterna; när man har intagit

ayahuasca. ”När vi tar ayahuasca kommer sången”. Han tillägger att sången är av föränderlig karaktär: ”...När en maestro sjunger handlar det om situationen, vad har patienten för sjukdom etc. Det är inte bara för att sjunga”.

Sången påverkas av det som sker i den situation där den läkande sången utförs; vilket tillstånd patienten är i, vilka energier som behöver rensas. Här blir det för mig svårt att få ihop ekvationen. Hur kommer det sig att man måste inta ayahuasca för att avläsa kenén – kan man inte bara lära sig den utantill? Och hur kan en printad och därmed statisk design (kenén) vara manuskript till kontextuellt föränderliga sånger?

Ett annat exempel av konfundering är då jag försöker tolka svaret som Lennart gett mig om var icaros kommer ifrån;

Icaros är kontakten med växterna. Varje sång har sin behandling. Varje sjukdom har sin sång... Växterna vägleder shamaner i att hitta rätt sång till rätt patient under ceremonierna. De kommer med kraft från växterna, men också från det djupaste i denna planet. De kommer från känslan i var och en (person)... Om en patient har ett trauma kommer jag inte börja sjunga en rigorös sång, utan kanske en med passion, med kärlek.. Så att hen kan känna skönhet. Så att hen kan tänka på något bra. Där föds sången.

Lennart (27/10/2019)

Svaret som Lennart ger mig kan delas upp i fyra separata alternativa ursprung som enligt mig och mitt trädbevuxna tänkande står i tydlig kontrast till varandra. 1. Kontakten med växterna 2. Det djupaste i vår planet 3. Känslan hos var och en 4. Shamanen, som aktivt väljer sång utifrån patientens upplevda känsla.

Om shamanen väljer en sång aktivt utifrån en patients känsla – hur kan de då vara kontakten med växterna som skapar icaros? Hur kan de då komma från det djupaste i vår planet eller känslan hos varje deltagare?

Deleuze och Guattari skulle istället påstå att det är sökandet efter en enhetlig linje som är problemet. Då jag ställer min fråga utgår den ifrån en viss strukturell verklighet; där ett manuskript och dess sång är i statisk relation till varandra. Om svaret inte följer de principer

som frågan implicerar så blir svaret fel, även om det inte nödvändigtvis är så. Frågornas bakomliggande principer utgår ifrån att kontakten med växterna, det djupaste i denna planet, känslan hos var och en och shamanens val är separata enheter fränkopplade varandra, och därmed också motsäger varandra. Multiplicitetens syfte är att få oss att frånga från antagandet av helheter och ett som utgångspunkt. Vad händer om dessa enheter inte alls är separerade – utan istället sammanlänkade multipliciteter som alla har del i icaros skapande? Vad händer om ursprunget till icaros inte nödvändigt härstammar från en källa?

Lennarts och Jörgens svar kan endast tas för inkonsekventa, om reglerna för konsekventhet är bestämda. Jag *reproducerar redan etablerade konceptuella sanningar* – i enighet med hur trädstrukturen reproducerar redan känd kunskap och ständigt kommer tillbaka till samma ingång. Motstridigheten i Lennarts citat kan enligt rhizomatisk logik likväl ses *som ett resultat av den upplevda separeringen*. Det vill säga; jag har spårat istället för att kartlägga. Jag har ställt frågor och tolkat svar enligt trädstrukturens alla regler, när *icaros och kené är rhizom*.

Icaros är kontakten med växterna, shamanen, patienten och det djupaste i denna planet, enligt Lennart. Rhizomen kan och måste ansluta till omgivande multipliciteter. Växterna, patienten, shamanen och det djupaste i denna planet är egentligen inte omgivande multipliciteter utan intrikat sammankopplade med i flyktlinjernas nätverk. Det finns inga avgränsningar utan bara linjer som består av en mittpunkt – en mitt av det blivande som är icaros. Formationer som är i ständig förändring genom nya kontakter som förändrar deras natur.

Frågan jag ställer om icaros relation till kené inkluderar ett facit av hur ett manuskript ska förhålla sig till en sång. Kanske finns det andra möjligheter? Kanske kan en design vara kopplad till en viss icaro även om icarosen i sig är av föränderlig karaktär? Trädlogiken lämnar bara utrymme för ett svar som antingen följer eller inte följer redan skapade strukturer, och möjliga svar om en annan verklighet avfärdas.

För att återknyta till avsnittets inledande citat så är både kené och rhizom system av linjer. Kené är Icaros som är kontakten med växterna. Shamanerna sjunger med olika intensitet, kraft och känsla, i dimensioner som de, andevärlden och patienterna befinner sig i. Magnituden av visionerna påverkas av dig och mig och är intrikat kopplat till den sång som shamanen framför. Icaros är sammanlänkade linjer av olika hastigheter, magnituder och dimensioner med olika intensiteter. Icaros är flyktlinjer från Lennart, växterna, patienten och

det djupaste av denna planeten. De rör sig och förändras i processer av flyktlinjer – i dansen av de formationer som utgör patientens helande.

12. Sammanfattning

”Visdomen av växterna: även när de har rötter så är det alltid en utsida som de formar rhizom med något annat – med vinden, djur, människor” (Deleuze & Guattari, 2004 12)

Rhizomen beskriver världen utifrån ett perspektiv som betonar kontakt och använder materia och abstraktioners tillfälliga föreningar för att förklara beskaffenhet. Materia och abstraktioner blir på så vis processer av sammankoppling – saker *blir* snarare än *är*. *Blivande* är anslutningar av multipliciteter – multipliciteter är nätverk av formationslinjer.

Kené påminner i sina linjerade formationer mycket om de nätverk som Deleuze och Guattari talar om. De är linjer som likt rhizomen kopplas ihop, som bryts och återtas. De är mönster som idag framförallt används som dekoration på hantverk i den turistnäring som ayahuasca alstrat, men används också av shamaner som helande praktiker under ayahuasca-ceremonier. Även om innebörden av kené är mystisk så tycks dess essens ligga i kontakten med växterna.

Kené är visuella representationer av icaros – de sånger eller melodier, som används i den holistiska behandlingen med ayahuasca för att göra människor friska. De botemedlet som kontakten med växterna möjliggör. Ayahuasca är namnet på den växtranka och blandningen av den dryck som är medlet för att erhålla icaros och kené. Samtliga är delar i den behandling som ska bota patienten.

Även om resultatet kan tyckas otydligt finns det många likheter mellan rhizom och kené. Bägge betonar förbindelsen, kontakten emellan materia – snarare än att beskriva materia som separata enheter. På så sätt bryter de ner etablerade konceptuella klassificeringar och banar plats för nya kreationer och tankebanor.

Rhizomen kan i filosofiska termer förklara kenés, ayahuascas och icaros relation till varandra med hjälp av flyktlinjer och multipliciteter. Den framför ett språk till de sätt som de olika delarna förhåller sig till varandra - eller snarare; de löser upp delarna i en konturlös formation,

som kan förklara den shamanska diskursen av kontakten mellan kené, icaros, ayahuasca och växterna.

Med det sagt kan både rhizom och kené ses som en motkraft till språket och dess formgivning av världen i klassificeringar; de betonar kontakt snarare än separation. Jörgen menar att kené representerar ”floder, ormar, vägar, *ja allt*”. Man kan fråga sig om formationerna – av multipliciteter och kenés - bara ett annat språk för att beskriva världens beskaffenhet.

Vidare väcker det frågor hos mig ifall det är just denna sammanförande kraft – illustreringen av separationen som en konceptuell kreation - som är den helande kraften som shamanerna talar om i kontakten med växterna.

I avsnittet 'Kontakten med växterna' visas mer specifikt hur rhizom kan användas för att upptäcka och bryta ner kulturella föreställningar. Utifrån detta kan jag tänka mig en framtida användning av rhizom som en brygga och analytiskt verktyg mellan såväl kors-kulturella undersökningar och diskurser som mellan andliga och sekulära. Detta gör den specifikt användbar inom det antropologiska fältet, då dess sammanlänkande och öppna kvaliteter kan operera kulturrelativiserande – både som hjälpmedel för enskilda forskare eller som teoretiskt instrument i studier.

Personligen har undersökningen hjälpt mig upptäcka mina egna inbitna kulturella föreställningar, och vilka konsekvenser dessa kan få i mötet med en annan föreställningsvärld. Jag utmanas och är i en ständig lärandeprocess – ett ständigt blivande - att ytterligare bryta ner de tankestrukturer som förhindrar ett klarsynt mottagande av andras verkligheter.

Referenser

Belaunde Luisa Elvira. 2009. Kené - arte, ciencia y tradición en diseño. Instituto Nacional de Cultura, Lima

Beyer, Stephan V. 2009. Singing to the plants. A Guide to Mestizo Shamanism in the Upper Amazon. University of New Mexico Press.

Blakemore, Erin. 2019. Ancient hallucinogens found in 1,000-year-old shamanic pouch. 6/5/2019 (hämtad 18/08/2020) <https://www.nationalgeographic.com/culture/2019/05/ancient-hallucinogens-oldest-ayahuasca-found-shaman-pouch/>

Deleuze, Gilles; Guattari, Félix. 2004. *A thousands plateau: Capitalism and Schizophrenia*. continuum International Publishing group, London

El Instituto Nacional de Cultura Resolución. 2008. Directoral Nacional No 540. http://administrativos.cultura.gob.pe/intranet/dpcn/anexos/41_1.pdf?7055104 (hämtad 17/08/2020)

Davies Charlotte Aull 2008. *Reflexive ethnography*. London; New York: Routledge

Follér, Maj Lis. 1990. Environmental changes and human health: A study of the Shipibo-Conibo in Eastern Peru. Göteborgs universitet, Avdel. Peace Research and Human Ecology

Fresca, Eda; Bokor, Petra; Winkelman, Micheal. 2016. The Therapeutic Potentials of Ayahuasca: Possible Effects against Various Diseases of Civilization. *Frontiers in Pharmacology*. 7(35). Frontiers Media SA.

Doi: <https://dx.doi.org/10.3389%2Ffphar.2016.00035>

Gebhart Sayer. 1985. The geometric designs of the Shipibo-conibo in ritual context. *Journal of Latin American Lore* 11(2), 143-175 Printed in U.S.A.

Gupta, Akhil; Ferguson, James. 1997. *Discipline and Practice: "The Field" as Site, Method and Location in Anthropology*.

Hill, David. 2016. Peru's ayahuasca industry booms as westerners search for alternative healing. *The Guardian*. 7/5/2019. <https://www.theguardian.com/travel/2016/jun/07/peru-ayahuasca-drink-boom-amazon-spirituality-healing> hämtad 23/5/2020)

Marcus E. George 1995. *ETHNOGRAPHY IN/OF THE WORLD SYSTEM: The Emergence of Multi-Sited Ethnography*. Annual Reviews Inc.

Nail, Thomas. 2017. What is an Assemblage? *SubStance*, 46 (142), pp. 22-23 Published by Johns Hopkins University Press

Thornton Edward. 2018. *On Lines of Flight: A Study of Deleuze and Guattari's Concept*. 2018. Ph. D. diss., University of London

La luna del Amazonas (14/4/2018). Guido 7. Soundcloud. 07:30
<https://soundcloud.com/search?q=la%20luna%20%20del%20amazonas>. (hämtad 24/5/2020)

Vandenberghe, Frédéric. 2008. Deleuzian capitalism. *PHILOSOPHY & SOCIAL CRITICISM* 34(8) pp. 877–903. sage. <https://doi.org/10.1177%2F0191453708095696>